

dr hab. Agnieszka Latocha-Wites, prof. UWrocław
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Artura Żyto
Znaczenie materialnego dziedzictwa kulturowego rejonu Gór Stołowych
dla rozwoju turystyki kulturowej

WPROWADZENIE

Rozprawa doktorska mgr. Artura Żyto pt. „Znaczenie materialnego dziedzictwa kulturowego rejonu Gór Stołowych dla rozwoju turystyki kulturowej” ma postać jednoautorskiego opracowania monograficznego. Podejmuje ona tematykę na styku nauk o Ziemi i środowisku oraz nauk społecznych. Podstawę prawną recenzji stanowi Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.). Została ona przygotowana na podstawie uchwały nr 85-2022/2023 Rady naukowej dyscypliny nauki o Ziemi i środowisku Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z 20.06.2023 r.

STRUKTURA ROZPRAWY

Rozprawa zawiera łącznie 393 strony, w tym 264 strony tekstu zasadniczego, 13 stron bibliografii i źródeł internetowych, 58 stron katalogu zinwentaryzowanych obiektów oraz 50 stron transkrypcji wywiadów. Pozostałe 8 stron stanowi spis rycin (112), tabel (21) i załączników (3), streszczenie oraz formularz ankiety. Treść pracy podzielona jest na siedem rozdziałów. Jako odrębne, nienumerowane części wydzielono: podsumowanie, bibliografię, netografię, spis rycin, spis tabel, załączniki i streszczenie. W początkowych rozdziałach teoretycznych Autor przedstawia cel, przedmiot i zakres pracy oraz odpowiednio uzasadnia podjęcie problematyki badawczej; nakreśla również metodykę pracy i kolejne etapy postępowania badawczego (rozd. 1). Następnie dokonuje przeglądu literatury z zakresu turystyki kulturowej (rozd. 2) oraz charakterystyki obszaru badań (rozd. 3). Rozdział 4 przybliży główne atrakcje dziedzictwa kulturowego rejonu Gór Stołowych, natomiast w rozdziale 5 Autor koncentruje się na obszarze Parku Narodowego Gór Stołowych (PNGS), dokonując inwentaryzacji i waloryzacji materialnego dziedzictwa kulturowego. Rozdział 6 zawiera wyniki ankiet przeprowadzonych wśród turystów wraz z analizą statystyczną. Ostatni rozdział (7) dotyczy perspektyw rozwoju turystyki kulturowej w rejonie PNGS. Poszczególne rozdziały generalnie odpowiadają postawionym celom badawczym, występują jednak pewne niekonsekwencje w podziale treści, np. materialnemu dziedzictwu kulturowemu rejonu Gór Stołowych poświęcony jest oddzielny rozdział 4, podczas gdy omówienie historii turystyki stanowi podrozdział charakterystyki obszaru badań (rozd. 3.8). Moim zdaniem – ze względu na temat pracy – zagadnienia te powinny być potraktowane równorzędnie, tzn. albo oba powinny być włączone do charakterystyki obszaru badań, albo każdy powinien stanowić odrębny rozdział. Z kolei ani tytuł rozdziału 4 (*Materialne dziedzictwo kulturowe rejonu Gór Stołowych*), ani wstęp do tego rozdziału nie wskazują, że został z niego wyłączony obszar

PNGS – stąd dziwi brak opisu Pasterki w tab. 4 (*Obiekty dziedzictwa kulturowego w mniejszych miejscowościach gminy Radków*) – nie ma również wyjaśnienia, że będzie ona opisana dopiero w kolejnym rozdziale. Rozdział 7.2, prezentujący studium przypadku irlandzkich parków narodowych, nie powinien być częścią rozdziału 7, którego tytuł wskazuje, że jest on dedykowany wyłącznie rejonowi Parku Narodowego Gór Stołowych. W strukturze pracy brakuje również odrębnego rozdziału, który zawierałby interpretację i dyskusję całości uzyskanych wyników w odniesieniu do literatury przedmiotu i założeń teoretycznych; nie przedstawiono również rozdziału z wnioskami końcowymi.

Nie jest dla mnie jasne, jakie jest uzasadnienie, aby metodykę poszczególnych etapów pracy prezentować w rozdziałach zawierających również wyniki badań, a nie w dedykowanym opisowi metodyki rozdziale 1.2. Wyraźne oddzielenie zagadnień metodycznych od wyników badań pozwoliłoby na uzyskanie bardziej uporządkowanej struktury rozprawy.

Spis bibliografii liczy 211 pozycji, w tym 33 w języku angielskim. Autor odwołuje się również do źródeł internetowych, w tym dokumentów planistycznych, strategicznych i ikonografii. W bibliografii występują jednak braki, m.in. w odniesieniu do istotnych pozycji regionalnych, np. W. Brygiera (*Góry Stołowe. Przewodnik*), S. Góry (*Pasterka*), M. Dziedzica (*Kłodzkie Towarzystwo Górskie 1881-1945*), A. Herziga i M. Ruchniewicz (*Dzieje Ziemi Kłodzkiej*), B. Czechowicza i A. Marek (liczne publikacje z zakresu krajobrazu sakralnego).

UWAGI MERYTORYCZNE

Prezentowana rozprawa wpisuje się w nurt badań nad turystyką kulturową opartą o niematerialne dziedzictwo kulturowe. Kwestia dziedzictwa kulturowego oraz jego potencjału turystycznego jest aktualnie tematem bardzo nośnym, analizowanym w ramach różnych dyscyplin naukowych. Autor podszedł do tematu szeroko, opierając swoje badania na różnorodnych metodach, korzystając z dorobku nauk o Ziemi i środowisku oraz nauk społecznych. Efektem jest zebranie bogatego i różnorodnego materiału badawczego, co pozwoliło na wieloaspektowe, ilościowe i jakościowe, ujęcie tematu. Istotną wartością pracy jest szczegółowa inwentaryzacja (opracowanie kart inwentaryzacyjnych) materialnych obiektów dziedzictwa kulturowego na obszarze PNGS wraz z ich autorską waloryzacją. Choć nie są one wolne od usterek, to uważam je za jedno z ważniejszych osiągnięć pracy, pozwalają bowiem uporządkować wiedzę o zasobach obiektów kulturowych, stanowiąc dobry punkt wyjścia do dalszych działań w kierunku rozwoju turystyki kulturowej. Cennym elementem rozprawy jest również uzyskanie opinii turystów oraz ekspertów na temat dziedzictwa kulturowego i możliwości rozwoju turystyki kulturowej. Wkładem autora w potencjalny rozwój turystyki kulturowej na terenie PNGS jest także wskazanie konkretnych przebiegów szlaków tematycznych wraz z ich charakterystyką oraz przedstawieniem na mapie. Rozprawa posiada zatem walory poznawcze, metodyczne i aplikacyjne. Jednocześnie jednak występują w niej liczne niedociągnięcia, zarówno merytoryczne, jak i techniczne, przedstawione poniżej.

Problem badawczy został określony w postaci pytania badawczego: *jak wykorzystać dziedzictwo kulturowe rejonu Gór Stołowych dla rozwoju turystyki kulturowej na tym obszarze?* Do niego Autor formułuje główny cel pracy (*określenie znaczenia materialnych obiektów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki kulturowej na obszarze PNGS oraz na terenie gmin z nim sąsiadujących*) oraz cele szczegółowe: poznawczy, metodyczny, teoretyczny i aplikacyjny. Postawił również pięć hipotez badawczych oraz wskazał lukę badawczą, którą

praca ma wypełnić. Warto zaznaczyć, że w ostatnim rozdziale Autor odnosi się do poszczególnych hipotez, co jest właściwym postępowaniem w rozprawie naukowej. Większość celów została sformułowana w poprawny sposób. Wątpliwość budzi jedynie cel teoretyczny, który określono jako *rozpoznanie roli materialnego dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki na obszarze polskich parków narodowych i w rejonie PNGS*. Rozpoznanie sugeruje cel poznawczy; poza tym cel teoretyczny powinien być rozumiany jako wypełnienie luki badawczej w teorii nauki/ zaproponowanie nowego rozwiązania teoretycznego, a nie jako wprowadzenie teoretyczne do pracy. W takim rozumieniu rozprawa nie posiada celu teoretycznego – nie jest to błędem, gdyż nie każde opracowanie naukowe musi prowadzić do tworzenia nowych koncepcji teoretycznych; niewłaściwe jest jednak traktowanie celu teoretycznego jako przeglądu literatury czy dokumentów planistycznych jak to zostało ujęte w rozprawie. Tym bardziej, że poza wymienieniem obiektów dziedzictwa kulturowego w parkach narodowych w Polsce (tab. 3) nie następuje ich dalsza interpretacja, która pozwoliłaby na faktyczne rozpoznanie roli tego dziedzictwa dla rozwoju turystyki.

Problem braku szerszej interpretacji i pogłębionego komentarza do zebranego bardzo obszernego materiału badawczego występuje również w innych częściach pracy, m.in. dotyczy analiz statystycznych i wywiadów eksperckich. Przykładowo, tab. 21 stanowi dobrą syntezę najważniejszych opinii ekspertów, natomiast brakuje komentarza do tego materiału oraz porównania z opiniami turystów. Byłby to interesujący wątek do podjęcia w dyskusji w odniesieniu do innego postrzegania dziedzictwa kulturowego przez osoby lokalne, dobrze znające teren i jego historię, a osoby z zewnątrz. Interesujące byłoby również rozwinięcie kwestii podobieństw i rozbieżności w opiniach ekspertów – pozwoliłoby to pokazać zarówno dylematy w kwestii optymalnego podejścia do promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i subiektywność jego oceny. W tym kontekście bardzo brakuje w rozprawie odrębnego rozdziału z dyskusją wyników, co pozwoliłoby nie tylko na głębszą interpretację zebranych danych, ale również na wskazanie powiązań między poszczególnymi zagadnieniami i zadaniami badawczymi. Obecnie brakuje jasnego pokazania, w jaki sposób wyniki kolejnych etapów badań przekładały się na dalsze postępowanie, np. w jaki konkretnie sposób inwentaryzacja i waloryzacja obiektów dziedzictwa kulturowego przełożyła się na wyznaczenie szlaków tematycznych albo w jaki sposób wpłynęły na to wyniki ankiet czy opinie ekspertów. Ta kwestia jest szczególnie problematyczna, gdyż z treści rozprawy nie jest jasne, na którym etapie Doktorant opracował koncepcję tematycznych szlaków kulturowych – pytanie o te szlaki pojawia się bowiem w ankietach dla turystów (rozd. 6) i wywiadach eksperckich (rozd. 7.1), natomiast omówienie tych szlaków następuje dopiero w rozdz. 7.3. Czy więc koncepcja szlaków była wcześniejsza względem ankiet i wywiadów, a następnie została zmodyfikowana po przeprowadzeniu badań? Jeśli tak, to co stanowiło podstawę wytypowania szlaków? Z treści pracy nie wynika, w jaki sposób zostały w tym celu wykorzystane wyniki bonitacji lub analizy gęstości obiektów. Kwestia opracowania szlaków – które są jednym z ważniejszych wyników pracy – jest tym bardziej niejasna, że ich tytuły przedstawione w ankiecie (ryc. 78) i w tabeli z opiniami ekspertów (tab. 21) nie pokrywają się z propozycją szlaków przedstawionych w rozdziale 7.1, nie zgadza się również ich liczba. Podobna niejasność dotyczy wykazu atrakcji kulturowych wymienionych w ankiecie – brakuje wyjaśnienia, na jakiej podstawie przeprowadzony był dobór obiektów do ankiety i jak się on ma do obiektów prezentowanych dla gmin (rozd. 4) oraz dla obszaru PNGS (rozd. 5).

Wskazany brak spójności pomiędzy poszczególnymi częściami rozprawy jest kolejnym mankamentem zidentyfikowanym w wielu fragmentach pracy, podobnie jak licznie występujące nieścisłości merytoryczne lub niepełne informacje. Szczególnie dużo tego typu usterek zidentyfikowano w opisie obszaru badań (rozdz. 3), w prezentacji materialnego dziedzictwa kulturowego rejonu Gór Stołowych (rozdz. 4), kulturowych zasobów turystycznych w PNGS (rozdz. 5) oraz w opisach kart inwentaryzacyjnych (zał. 1). Przykładowo, Autor wskazuje na istotne znaczenie ruchów masowych w kształtowaniu rzeźby terenu, co nie jest zgodne z najnowszymi wynikami badań. Niespójności dotyczą też rozbieżności pomiędzy tytułami niektórych rozdziałów i tabel a faktyczną zawartością ich treści (np. tab. 3, 14, 16; rozdz. 2.3, 3.7, 4, 7, 7.3). Jednym z najważniejszych problemów w kontekście nieścisłości, jest brak konsekwencji w odniesieniu do obszaru badań – mimo że teoretycznie został on określony w rozdz. 1.1, to jednak poszczególne części pracy dotyczą odmiennie wyznaczonych granic rozpatrywanego obszaru, a część analiz odnosi się wyłącznie do terenu PNGS. Niejasność wynika również z zastosowania niejednorodnej terminologii: rejon Gór Stołowych, obszar Parku Narodowego Gór Stołowych, rejon Parku Narodowego Gór Stołowych, przy czym „rejon” w tym ostatnim przypadku wydaje się być używany jako synonim „otoczenia” PNGS, co jest niespójne z pojęciem „rejonu Gór Stołowych” zdefiniowanym jako cały obszar badań (PNGS i jego otoczenie). Niespójności te przekładają się m.in. na rozbieżność pomiędzy opisem obszaru badań a jego przedstawieniem na ryc. 3. Z kolei ryc. 4 przedstawia rzeźbę terenu mezoregionu Gór Stołowych i jego najbliższego otoczenia, co również nie jest tożsame z zasięgiem obszaru badań przedstawionym na ryc. 3.

Kolejna istotna niespójność dotyczy wyodrębnionych na obszarze PNGS zasobów kulturowych. We wstępnej części rozdziału 5 wymienionych jest pięć grup zasobów: osadnicze, poeksploatacyjne, turystyczne, religijne oraz mieszane. Tymczasem w dalszej części rozdziału przedstawiono, co prawda, 5 podrozdziałów, nie ma w nich jednak zasobów mieszanych, są natomiast militarne, nieuwzględnione wcześniej. Z kolei na ryc. 47, prezentującej ocenę zasobów dziedzictwa kulturowego na obszarze PNGS, wymienionych jest sześć kategorii. Ponadto wydzielona kategoria zasobów osadniczych nie jest jasna (5.4) – nazwa sugeruje bardzo konkretne obiekty, a tymczasem jest stwierdzenie, że *ujęte zostały artefakty (...), których nie zakwalifikowano do żadnej z pozostałych grup zasobów dziedzictwa kulturowego* – czy takie ujęcie nie sugeruje raczej grupy mieszanej?

Na podstawie wyników badań terenowych widać, że Doktorant włożył bardzo dużo pracy w sporządzenie inwentaryzacji i waloryzacji, co zasługuje na docenienie. Jednak w mojej opinii, ich rezultaty nie zostały odpowiednio uporządkowane i wyeksponowane. We wprowadzeniu do rozdziału 5 brakuje informacji, na jakiej podstawie została wykonana inwentaryzacja (jest to wyjaśnione tylko częściowo dopiero w zał. 1) oraz czy dotyczyła obiektów wyłącznie przy istniejących szlakach turystycznych czy również poza nimi. W początkowej części tego rozdziału powinno być odniesienie do zał. 1, zawierającego szczegółowe opisy wszystkich 114 zinwentaryzowanych obiektów. Bez tej informacji zawartość rozdziału wydaje się niepełna i selektywna, przy czym brakuje również wyjaśnienia, dlaczego do opisu wybrano akurat te, a nie inne obiekty. Przykładowo, na rycinie 33 przedstawiono 14 obiektów zasobów poeksploatacyjnych, natomiast w tekście opisano tylko 4 kamieniołomy. Pozostałe obiekty powinny być chociaż wymienione albo przedstawione w tabeli. Podobnie, nie ma spójności pomiędzy tekstem a ryciną 34 – nie ma do niej odwołania w

tekście oraz zawiera ona obiekty, które nie zostały zaprezentowane w tekście. Analogicznie w przypadku pozostałych zasobów. Na mapach prezentujących poszczególne typy zasobów podana jest numeracja obiektów – nie ma natomiast wyjaśnienia, co poszczególne numery oznaczają. I odwrotnie – przy opisie obiektów w tekście powinno być odwołanie do konkretnego numeru na rycinie, aby jednoznacznie wskazać jego lokalizację. Pomocne byłoby zamieszczenie w rozprawie wykazu zinwentaryzowanych obiektów uporządkowanych według kategorii wraz z przypisaną numeracją, która odnosiłaby się do zbiorczej mapy niematerialnych obiektów kulturowych. Jednocześnie należy zauważyć, że obiekty zawarte w zał. 1 nie wyczerpują wszystkich obiektów kulturowych na terenie PNGS, np. brakuje Kamienia Popielnego (z wykutą nazwą), tablic związków leśnych na Radkowskich Skałach.

Nieścisłości i niejasności dotyczą również kwestii metodycznych. Autor zastosował w pracy zróżnicowane metody i narzędzia badawcze, takie jak przegląd literatury, źródeł internetowych, dokumentów strategicznych i planistycznych, badania terenowe (w tym inwentaryzacja i waloryzacja obiektów kulturowych metodą bonitacji punktowej), ankietowe, wywiady eksperckie, analizy statystyczne, studia przypadków. Są one odpowiednio dobrane do poszczególnych zadań badawczych, co stanowi niewątpliwą atut pracy, jednak w szczegółach pozostawiają one pewne wątpliwości. Przykładowo, w rozdziale 5.6 wymienione są 32 prace, w których stosowano bonitację punktową, jednak brakuje wyjaśnienia, w jaki sposób ten przegląd pomógł w opracowaniu autorskiej bonitacji punktowej – co było inspirowane literaturą, a co jest własnym wkładem Doktoranta; w jaki sposób Doktorant podszedł do kwestii niedoskonałości tej metody, korzystając z doświadczeń wcześniejszych badań? Z kolei dla przeprowadzonej bonitacji punktowej zabrakło uzasadnienia, dlaczego waloryzacji poddano tylko obszar PNGS, a nie cały obszar badań zdefiniowany jako rejon Gór Stołowych. Dyskusyjne są również przyjęte kryteria bonitacji oraz wartości przyznawane poszczególnym obiektom (tab. 6 i tab. 8), m.in. wyższa punktacja za autentyczność historyczną obiektu jest jednocześnie deprecjonowaniem współczesnych zasobów, które wcześniej definiowane były jako równie ważny przedmiot pracy (s. 9); skoro jest „unikatowość” – powinna być również uwzględniona „typowość/ reprezentatywność” danego obiektu; czy zespół obiektów faktycznie zawsze jest cenniejszy niż jeden obiekt? Poszczególnym kryteriom warto byłoby przypisać wagi, bo ich rola w kształtowaniu atrakcyjności nie jest jednakowa. W przeprowadzonej waloryzacji niejasne są również niektóre wydzielenia, np. dlaczego każdy przystanek na ścieżce edukacyjnej w Ostrej Górze oceniany jest oddzielnie, skoro stanowią całość (poza tym przystanki są 3, a ocenione zostały 2)?; niejasny jest podział obiektów: „Karlówek – pozostałości zabudowy wsi Mały Karlów” oraz „Pozostałości budynku w Karlówku” – dlaczego ten jeden budynek został wyodrębniony? Analogicznie: „pozostałości budynku w Ostrej Górze” – dlaczego akurat te? Pytanie, czy w ogóle jest zasadne wydzielenie pojedynczych ruin na terenie zanikłych wsi? Czy nie lepiej traktować je jako całość (zachowane pozostałości dawnego układu przestrzennego wsi)?

W odniesieniu do badań społecznych (rozdz. 6) cenne jest wykorzystanie pilotażu do weryfikacji i ulepszenia narzędzia badawczego ankiety właściwej. Interesujące jest również powtórzenie pytania o atrakcyjność kulturową obszaru Gór Stołowych/ PNGS – przed i po wymienieniu obiektów przez ankietera – co pozwala uchwycić zmianę świadomości respondentów. Natomiast w odniesieniu do ankiety pojawia się pytanie, dlaczego przy doborze respondentów decydowało tylko kryterium wieku? Zwykle w tego typu badaniach brany jest

pod uwagę również celowany dobór wg płci i wykształcenia (tego ostatniego kryterium w ogóle nie ma w metryczce). W formularzu ankiety nieprecyzyjny jest podział kryterium: żona, mąż// rodzina. Zastrzeżenia budzi również niekonsekwencja opisu poszczególnych miejsc turystyczno-kulturowych w ankiecie, ze względu na różny stopień ich szczegółowości, np. dla Kudowy-Zdroju wymienione są liczne pojedyncze obiekty (np. Altana Miłości, pomnik trzech kultur), a Radków czy Polanica-Zdrój są wyłącznie jako oddzielne hasła „zbiorcze”; podobnie kategoria „obiekty sakralne” i oddzielnie „Kaplica Czaszek”. Niejasne jest również umieszczenie Skalnej Czaszki wśród obiektów kulturowych, co jest argumentowane legendami związanymi z tym miejscem – tematyka pracy dotyczy materialnego dziedzictwa kulturowego, a nie niematerialnego, do którego należą legendy. Mam też wątpliwość, co do sformułowania pytania o stosunek do udostępniania niemieckich obiektów dziedzictwa kulturowego – w tej kategorii znajdują się bowiem wszystkie przedwojenne elementy krajobrazu kulturowego, w tym m.in. historyczne szlaki turystyczne wykorzystywane również współcześnie czy schronisko na Szczelińcu Wielkim. Jak w takim razie należy rozumieć pytanie, czy należy/ nie należy udostępniać tych obiektów?

Wartościowym uporządkowaniem kwestii metodycznych jest natomiast schemat postępowania badawczego (ryc. 1), pokazanie relacji poszczególnych celów badawczych z zastosowanymi metodami oraz uzyskanymi efektami (tab. 1), a także przedstawienie zakresu tematycznego wywiadu pogłębionego (tab. 20).

Pod względem teoretycznym (rozdz. 2) zagadnienia związane z turystyką kulturową zostały opracowane szeroko i przegląd literatury jest bogaty, natomiast tematyka dziedzictwa kulturowego została zaprezentowana w znacznie węższym zakresie, mimo że literatura na ten temat również jest obszerna. Za słabe jest również osadzenie podejmowanej problematyki w literaturze światowej. Z kolei w rozmowach z ekspertami ważnym wątkiem jest nawiązanie przez Doktoranta do wcześniejszych propozycji wyznaczenia szlaków kulturowych zaprezentowanych w monografii pod red. A. Czerniaka (2020) opartej na *Strategii rozwoju turystyki na obszarze PNGS* (2019) (o której Autor w ogóle nie wspomina). Nie jest jasne, dlaczego dyskusja tego wątku pojawia się wyłącznie w transkrypcji wywiadów (zał. 3), a nie została zawarta w tekście zasadniczym. Osadziłoby to lepiej badania Doktoranta w kontekście wcześniejszych prac prowadzonych na tym samym obszarze i z tej samej tematyki. Szkoda również, że Autor nie odniósł wyników analizy ankiet i wywiadów do wyników badań społecznych wśród mieszkańców i turystów na temat organizacji turystyki na terenie PNGS wykonanych w ramach *Strategii...* i również przedstawionych w ww. monografii.

W pracy pojawiają się nieprawidłowości w zastosowanej terminologii, np. w odniesieniu do pojęć takich jak: kulturowy/ kulturalny; zbocze/stok; kaplica/ kapliczka; zakwalifikowany/zaklasyfikowany, enklawa/ eksklawa; krzyż pokutny; wsie leśne; gompa; bastion; monument (w rozumieniu zabytek) – niepoprawna kalka z języka angielskiego. Niejasne jest również stosowanie terminu „desk research” czy „event” skoro są ich polskie odpowiedniki. Mylące pod względem terminologii jest zastosowanie określenia „zasoby turystyczne” zarówno w odniesieniu do wszystkich kategorii obiektów dziedzictwa – zasoby osadnicze, religijne, militarne itd. – (tytuł rozdz. 5), jak i jednej z tych kategorii – zasoby turystyczne (tytuł rozdziału 5.5) – w domyśle są to obiekty związane z infrastrukturą turystyczną. Z kolei pojęcia kluczowe dla pracy, takie jak atrakcyjność turystyczna i zasoby,

zostały zdefiniowane dopiero na str. 115, mimo że już wcześniej stanowią istotny element rozważań (np. w rozdz. 5).

Wartościową częścią pracy jest odniesienie się do dobrych praktyk w udostępnianiu obiektów dziedzictwa kulturowego na obszarze parków narodowych w Irlandii (rozdz. 7.2), zwłaszcza że ochrona dziedzictwa kulturowego ma tam długie tradycje. Cenne jest wskazanie, na podstawie irlandzkich doświadczeń, uogólnionych rekomendacji dotyczących udostępniania obiektów dziedzictwa kulturowego w podziale na zakres organizacyjny, infrastrukturalny i funkcjonalny. Szkoda jednak, że przy omawianiu dobrych praktyk Autor pominął przykłady z polskich parków narodowych wymienione wcześniej w tab. 3.

Wysoko oceniam treść *Podsumowania*, choć w mojej opinii jest ona raczej dobrym zaczynem dla rozdziału z dyskusją wyników niż zakończeniem pracy. Przykładowo, pod sam koniec *Podsumowania* pojawiają się rekomendacje dla rozwoju turystyki kulturowej inne niż szlaki tematyczne – jest to bardzo istotny wątek, który warto było rozwinąć wcześniej. Wartościowe jest w tym rozdziale również wskazanie dalszych kierunków badań, m.in. udoskonalenie zagadnień metodycznych.

KWESTIE TECHNICZNE

Dużym atutem pracy są liczne ilustracje (112), zarówno fotografie jak i mapy. Jednak część map jest niedopracowana pod względem edycji kartograficznej, m.in. sygnatury zasłaniają nazwy własne (np. ryc. 93, 100), brak skali hipsometrycznej (ryc. 4), brak podkładu dla części treści mapy (ryc. 96, 100). Na ryc. 48 występuje niezgodność treści ryciny z legendą oraz brakuje oznaczeń literowych A–C, do których Autor odwołuje się w tekście. Z kolei na ryc. 45, przedstawiającej wzrost natężenia zjawiska, powinna być zastosowana stopniowana skala barw. W rozdziale 7.3 nie wszystkie numery na rycinach są wyjaśnione w tekście, niektóre mają niewłaściwą lokalizację lub opis, a jeszcze innych brakuje. Na rycinach w tym rozdziale powinno być lepiej zaznaczone, gdzie szlak tematyczny wykorzystuje istniejące szlaki turystyczne, a gdzie proponowane jest dodanie nowego odcinka; niektóre trasy zachodzą na siebie, przez co ich przebieg jest niejasny; wszystkie mapy w tym rozdziale powinny być większe, aby były bardziej czytelne. Mapa izochronowa (ryc. 111) jest potencjalnie bardzo wartościowa, ale w obecnej postaci mało czytelna – lepsze byłyby numery zamiast pełnych nazw. Przy niektórych tabelach i rycinach brakuje pełnego wyjaśnienia zastosowanych skrótów i oznaczeń (tab. 8, 12, 17–19, ryc. 47, 56, 58.) lub zastosowane są błędne przedziały wartości (tab. 7, ryc. 48). Niektóre podpisy rycin są błędne (ryc. 13, 20F, 21, 38, 77, 100), a część wykresów nie ma opisanych tytułów osi. Do wielu rycin i tabel brakuje odwołania w tekście. Na mapach przedstawiających PNGS jest błędny opis w legendzie: „granica PNGS” – granica jest linią, natomiast to, co zostało zaznaczone na mapach, to jest „obszar PNGS”. Przy opisach rycin, gdzie jest podane jako źródło opracowanie własne, powinno być uzupełnienie, na podstawie jakich danych podkładowych.

W pracy występują liczne usterki językowe oraz edytorskie. Szczególnie dużo jest błędów literowych, co niekiedy zmienia znaczenie danego wyrazu, np. homolski/homelski; powszechnie występują również niepoprawne formy gramatyczne. Często powtarza się niewłaściwa odmiana słowa „zdrój” jako części złożonej nazwy miejscowości. Ponadto zdarza się niepoprawna pisownia z łącznikiem lub bez (m.in. fizyczno-geograficzny/fizycznogeograficzny; -Zdrój). Występują również błędy interpunkcyjne (np.

zastosowanie kropki na końcu tytułów rozdziałów i tabel), braki przymków pomiędzy wyrazami, usterki stylistyczne, błędy ortograficzne (niewłaściwe zastosowanie małych/wielkich liter; Parzuch/ Parzóch) oraz niekonsekwentne zapisy: hrabstwo kłodzkie/ Hrabstwo kłodzkie/ Hrabstwo Kłodzkie; Pannwitz/ Panowic, Broumowskie Ściany/ Broumowske Steny; ponadto brak użycia czeskich i niemieckich znaków diakrytycznych. Usterki występują również w bibliografii, m.in. niepełne zapisy, powtórzenia (poz. 111 i 115), brak ujednoczenia zapisów tych samych tytułów czasopism, błędne zapisy cytowań (np. poz. 108, 131, 198).

PODSUMOWANIE

Mimo wymienionych powyżej zastrzeżeń i niejasności, które – mam nadzieję – zostaną wyjaśnione podczas publicznej obrony, uważam, że rozprawa doktorska mgr. Artura Żyto spełnia wymogi ustawowe. Autor osadził pracę w teoretycznym kontekście turystyki kulturowej, wskazał lukę badawczą i problem, sformułował cele, pytanie i hipotezy badawcze, które zrealizował, stosując różnorodne metody i techniki badawcze z zakresu nauk o Ziemi i środowisku oraz nauk społecznych. Tym samym Doktorant wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Pod względem metodycznym wartościowe jest opracowanie kryteriów waloryzacji obiektów dziedzictwa kulturowego – mimo że niektóre z założeń są dyskusyjne, to przedstawiona propozycja może stanowić dobry zaczyn do udoskonalania tej metody. Z kolei szczegółowe opracowanie szlaków tematycznych na terenie PNGS stanowi wartościowy cel aplikacyjny, a jednocześnie oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników badań naukowych w sferze społecznej, co odpowiada jednemu z wymogów stawianych rozprawie doktorskiej. Główne mankamenty rozprawy to, w mojej opinii, brak pogłębionej interpretacji części wyników, zbyt słabe powiązanie poszczególnych zagadnień między sobą, liczne nieścisłości i niejasności oraz usterki techniczne, co pozostawia odczucie niedopracowania rozprawy. Doktorant zgromadził obszerny i interesujący materiał badawczy, który jednak wymagałby lepszego uporządkowania. Jednocześnie należy uznać, że większość założonych celów badawczych została zrealizowana. Stwierdzam więc, że rozprawa doktorska mgr. Artura Żyto spełnia wymogi określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1668 z późn. zm.) i wnioskuję o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Wrocław, 10.09.2023 r.